

УДК 94: 323(477+470+571)

Солошенко В.В.

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ – СКЛАДОВА ПЕРЕТВОРЕНЬ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ)

У статті проаналізовано проблему відтворення та збереження колективної пам'яті про Першу світову війну в країнах Східної Європи. Наголошується про різні підходи раніше і на сучасному етапі до цієї проблеми на офіційному та загальнолюдському рівнях. З'ясовано якою була Перша світова війна в пам'яті російського та українського народів, підкреслюються складові та чинники змін, а також вказано на уроки, які повинні винести нинішні покоління, щоб унеможливити подібні катастрофи в майбутньому.

Ключові слова: колективна пам'ять, Перша світова війна, Східна Європа, Україна, Росія.

Величезним випробуванням людства на початку ХХ століття стала Велика війна 1914 – 1918 рр., яка дещо пізніше отримала назву – Перша світова війна. Це була глобальна катастрофа і зіткнення шести імперій та їхніх союзників. Людство заплатило надто велику ціну в ході тієї війни: 78 мільйонів учасників і 10 мільйонів загиблих. Конфлікт мав вирішальний вплив на історію ХХ століття.

У 2018 році більшість держав Європи, Північної Америки та інших континентів відзначали сторіччя завершення Першої світової війни. І саме те, яким чином ці країни згадують події тих далеких років, може багато про що розповісти про пам'ять, оцінки та ставлення до самої Першої світової. Для Франції та Великобританії Перша світова війна має, відповідно, більше значення, ніж для Німеччини. Адже для ФРН, без сумніву, на першому плані щодо історичної пам'яті стоїть моральна катастрофа Другої світової війни та Голокост.

З нагоди 100-річчя завершення Великої війни президент Франції Еммануель Макрон, виступивши із відповідною ініціативою, зробив свою країну центром міжнародних меморіальних заходів. Головні урочистості з цієї нагоди проходили у Парижі, Страсбурзі, Комп'єні та інших містах Франції. Звичайно, що відповідні заходи вшанування загиблих та пам'яті про тогочасну величезну трагедію пройшли у Великобританії, Австрії, Індії, Росії, Україні та інших країнах світу. Знаковим постав факт запрошення на урочисті заходи до Франції лідерів близько 80 країн світу.

Показово, що більшість заходів щодо вшанування пам'яті у Франції проводяться під гаслом німецько-французької дружби. Утім, французький уряд

У статті використані напрацювання автора попередніх років із розробки планової теми Інституту.

нагадує й про ще важливу складову. «Ми наслідуватимемо приклад Гельмута Коля та Франсуа Міттерана 1984 року при Вердені», – наголошується у повідомленні прес-служби Єлисейського палацу. Тодішній канцлер ФРН Гельмут Коль та президент Франції Франсуа Міттеран потиснули один одному руку на цвинтарі, де поховані загиблі солдати Першої світової війни. Тоді цей жест примирення викликав великий резонанс у цілому світі.

Широке коло різних зустрічей, концертів, наукових конференцій, симпозіумів тощо проходили протягом урочистого тижня, починаючи з 4 листопада. Саме 4 листопада президент ФРН Франк-Вальтер Штайнмаєр взяв участь у «Концерті німецько-французької дружби», що відбувся у розташованому в регіоні Ельзас місті Страсбург. Вибір міста був вельми символічним, адже Страсбург з 1871 до 1918 рр. належав до Німеччини, а потім за підсумками війни знову відійшов до Франції.

Згідно пропозиції Макрона 10 листопада відбулася спільна церемонія з канцлером ФРН Ангелою Меркель у Комп'єні, на північ від Парижа. Саме це місце має подвійне історичне значення. 11 листопада 1918 р. тут у залізничному вагоні було підписано договір про припинення вогню між західними союзниками та Німеччиною. Через 22 роки, після вторгнення нацистів у Францію, Адольф Гітлер змусив французьке військове командування капітулювати. За наказом Гітлера, документ про капітуляцію вони підписали у тому самому ж вагоні.

У числі ювілейних заходів було проведено триденний «Форум для миру», який відкрили промовами Ангела Меркель та генеральний секретар ООН Антоніу Гуттеріш. Крім політиків, у форумі взяли участь також міжнародні організації та інтелектуали. За програмою пам'ятних та урочистих заходів, лідери запрошених держав, які прибули до Франції, взяли участь у відкритті Паризького форуму заради миру. Захід відбувся поблизу Триумфальної арки в Парижі.

Під час цього форуму було проведено чимало засідань за круглим столом, симпозіумів та дискусій. Показово що і тогочасний президент України Петро Порошенко виступив на круглomu столі форуму. Тема його виступу: «Можливості підвищення ефективності мультилатералізму для вирішення міжнародних проблем». Це стало підтвердженням актуальності подій та підходів української влади на сучасні виклики та проблеми щодо відновлення миру на теренах нашої держави.

Офіційні представники Великобританії вважали, як і раніше, доцільним провести у себе відповідні вшанування загиблих і не їздити на континент, де французи домінуватимуть. Натомість, Лондон наполягав на проведенні заходів вшанування пам'яті загиблих у Першій світовій війні саме на своїй території. До столиці Великобританії прибув у ці дні президент ФРН Штайнмаєр, який став першим німецьким президентом, котрий взяв участь у церемонії покладання квітів до символічної могили Кенотаф у Лондоні. Тогочасний

прем'єр-міністр Великобританії Тереза Мей назвала це «історичним актом примирення», під час якого вшанували пам'ять «всіх полеглих» [1].

Тож надто важливим постає питання колективної пам'яті про Велику війну та актуалізація наукового дискурсу з цієї проблематики. Дійсно, що у багатьох державах до подій Першої світової війни була прикута увага і науковців та громадськості. Підтвердженням цьому, скажімо, стали підготовка та випуск серйозних академічних видань, проведення наукових конференцій, засідань круглих столів тощо. Так, у Німеччині професор нової та новітньої історії Західної Європи Фрайбурзького університету Йорн Леонард (Jörn Leonhard) підготував і видав дві фундаментальні праці з історії Першої світової війни. Одна з них називається «Скринька Пандори – історія Першої світової війни» («Die Büchse der Pandora – Geschichte des Ersten Weltkrieges»). Це дослідження побачило світ 2014 р. Друга праця – «Переобтяжений мир – Версаль і світ 1918-1923 років» («Der überforderte Frieden – Versailles und die Welt 1918-1923»), котра вийшла друком у жовтні 2018 р. [2].

В Україні знаковими стали ювілейні видання, зокрема двотомник Інституту історії України НАН України «Велика війна 1914-1918 рр. і Україна» (2013 р.) [3]; «Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. Мовою документів і свідчень» (2015 р.) [4], Збірник наукових праць (до 100-річчя від початку Першої світової війни Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» під назвою «Перша світова війна: історичні долі держав і народів» (2015 р.) [5] та чимало інших видань.

У сучасній російській історіографії Великої війни 1914-1918 рр. до числа вагомих напрацювань варто віднести широке коло робіт. Вельми помітними у цій низці є двотомна енциклопедія «Росія в Першій світовій війні» та солідне видання великого енциклопедичного словника «Перша світова війна». Різні аспекти Великої світової війни висвітлювалися в роботах російських істориків Ф. Нотовича [6], В. Віноградова [7]. А. Уткіна [8], та ін.

Однак, стосовно заявленої теми слід наголосити наступне. Саме Перша світова війна в контексті пам'яті про неї в радянській, українській та російській історіографії залишається недостатньо дослідженою проблемою. Натомість пам'ять про Другу світову війну розроблялася більш ґрунтовно, її характеризує широта та різноплановість досліджень.

У 70-х роках ХХ століття істориками української діаспори було проаналізовано матеріали австрійських архівів та опубліковано збірник документів, присвячених українській справі 1914-1922 рр., також існувала низка робіт, присвячених січовим стрільцям – бойовим та дієвим українським підрозділам Першої світової.

На відміну від пострадянських істориків, соціологів західні дослідники чимало уваги приділяли темі Великої війни. Центральними у європейських студіях була історія пам'яті про Першу світову війну, національний та людський чинник в історії. Основну увагу європейські дослідники почали

звертати на ментальність, уявлення, сприйняття, громадську думку, різні складові суспільного організму періоду 1914-1918 рр. [9, с. 7-10].

Політика пам'яті є однією зі складових життєдіяльності кожного суспільства. Історична пам'ять включає в себе колективні, соціальні, політичні та інші складові одночасно. У 2014 р. відзначалося сторіччя від початку участі України та Росії у Першій світовій війні. Варто підкреслити, що до другої половини ХХ століття ця війна вважалася «забутою війною» і наші співвітчизники й донині знають про неї доволі мало.

У колективній пам'яті східноєвропейських країн, в Україні та Росії зокрема, пам'ять про Першу світову війну була викривлена за допомогою ідеологічної інтерпретації та майже стерта із пам'яті поколінь. Історичні джерела дозволяють простежити історикам та соціологам – як ставилися різні верстви населення до Великої війни. Останнім часом до цієї теми повертається більше число дослідників, політиків та дипломатів.

Говорячи про царську Росію, підкреслю, що збереглося чимало джерел, які красномовно свідчать про ставлення різних верств населення до війни, а також збереглася солідна наукова література. У сучасній РФ до числа вагомих напрацювань слід віднести й нинішні розробки російських дослідників. У їх числі двотомна енциклопедія «Росія в Першій світовій війні» і великий енциклопедичний словник «Перша світова війна», які побачили світ у 2014 р. Міністерство оборони Росії ініціювало підготовку «шеститомника» по історії тієї «невідомої» для багатьох сучасників війни. Цей проект заплановано завершити у 2018 р. Таким чином буде солідний доробок російських дослідників до 100-річчя закінчення Першої світової війни.

Варто зазначити, що слухним є твердження сучасних вітчизняних дослідників стосовно того, що «характер і природа розпочатої у серпні 1914 р. всесвітньої бойні відзначались не захистом “рідної землі, священних рубежів вітчизни”, не турботою про спасіння культурних цінностей і цивілізацій..., а інтересами імперіалістичної експансії у формі захоплення, розподілу, переділу чужої землі або встановлення сфер впливів...» [3].

Якою ж була Перша світова війна в пам'яті російського та українського населення? Також варто виокремити відмінності в Україні та Росії у спогадах, настроях та досвіді саме на її початку. Багато на що проливають світло спогади населення України про Першу світову війну, про німецьку та австрійську армії. Згідно Брест-Литовського договору окупаційна німецька та австрійська армія, яка прийшла на запрошення УНР, вивозила з України зерно, скот, інші продовольчі товари. Однак, згідно спогадів, вони не грабували населення України так відверто, як це робила Радянська влада та армія.

В якості позитивного прикладу пам'яті про Першу світову війну варто згадати постать Павла Скоропадського. Цей бойовий, царський генерал за сприяння німців став гетьманом України, він вів наполегливу боротьбу за Україну. Після своєї відставки та по війні Скоропадський довгий час жив у

Берліні та переймався українською справою. Це підтверджує нам той факт, що пам'ять про Першу світову війну в Україні була не настільки негативною чи одномірною, як про Другу світову війну.

Важливо також мати на увазі, що в роки Великої війни українські землі входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій, були ареною боротьби ворогуючих коаліцій. Звичайно, що інтереси та прагнення українського народу не враховувалися.

Війна завжди пов'язана зі змінами як у всьому суспільстві, так і в житті кожного громадянина. Особливо відчутними ці зміни були в містах. Уривки з газетних статей тих часів, архівні матеріали та спогади учасників дають нам можливість через відтворення деталей повсякденного життя показати реальність та відтворити спосіб життя українського та російського суспільства під час Першої світової війни.

Початок війни позначився дивовижною єдністю суспільства, не зважаючи на національну та соціальну приналежність, навіть, не зважаючи на політичні погляди. Це виражалось багатьма численними особистими пожертвуваннями та публічними засобами, у формі публічної підтримки родин, члени яких були учасниками війни. Людей переповнювало самовизнання своєї національної приналежності, бажання бути разом зі своєю країною і навіть устремління до самопожертвування [10, с. 67].

Побутує ще така оцінка й навіть серед істориків, яка зводиться до визнання патріотичного підйому, що охопив усю країну – від царствующої династії до селян. При цьому посилаються на такі факти як припинення страйків, успішна мобілізація, добровільний запис у діючу армію, великі пожертвування на рахунок оборони, досить помітна участь населення у військових позиках держави й інші. Більше того, багато ура-патріотів намагалися подати цю війну – другою вітчизняною війною! (Слідом за війною 1812 р. з навалом Наполеона). А проурядові політики стверджували, що війна затьмарила все інше, усі поточні проблеми внутрішнього життя, що під першим враженням війни про них навіть не можна думати чи говорити. Звичайно, що це було так лише певною мірою у перші місяці воєнних дій на тлі вдалих операцій російської армії – скажімо, узяття м. Гумбіннена, тобто вступу російських військ у межі тогочасної Німеччини.

Показово і те, що з початком війни у вищих колах проявом патріотизму стало намагання уникати розкошів і помірність у всьому. Трендом було відмовитися від моди. На шпальтах газет та в журналах публікували фото принцес, фрейлін двору, вбраних в одяг сестер милосердя. За таких умов недоречними видавалися бальні сукні, дорогоцінні прикраси та хутра. Слід зазначити, що ідея відмовитися від дорогих і модних нарядів не була вітчизняним витвором. Подібна кампанія на офіційному рівні проводилась і в інших державах-учасницях війни. Наприклад, підпис під одним англійським плакатом із зображенням розкішно вбраної дами зазначає, що ті, хто купує

такий одяг, допомагає німцям, оскільки для пошиття цього костюма корабель мусив бути навантажений дорогим крамом, замість чогось корисного й необхідного для фронту [10, с.67].

Для нас нині вартісними можуть бути спогади, щоденники сучасників тогочасних подій, яких не торкалися наступні ідеологічні редагування. Так, у спогадах Віри Миколаївни – дружини генерала П.К. Ренненкамф, командувача у той час 1-ою армією, які написані в 1930-і і опубліковані тільки у наш час, можна знайти реально характерне сприйняття тогочасних подій. Віра Миколаївна була опікункою і членом правління місцевого відділення товариства Червоного Хреста і з початком Першої світової війни активно брала участь в організації допомоги пораненим, у створенні шпиталів і забезпеченні їх сестрами милосердя. У спогадах вона детально пише і про те, що їй самій вдалося зробити на цій ниві: про те, як вона заснувала Комітет допомоги сім'ям призваних до лав армії запасних нижніх чинів; майстерні з пошиття білизни для фронту; як вона брала участь у формуванні легкого автомобільного загону Євангельського товариства Червоного хреста, яке вивозило поранених з поля бою.

Натомість, в одній з петербурзьких газет через місяць після початку воєнних дій відзначалося: «Внутрішні чвари» зникли. Їх немає. Їх немає в столиці й у селі, їх немає на фабриках, у суспільних установах, у Думі, серед депутатів різних національностей. Усе злилося в одному почутті, в одному пориві – дати відсіч зазіханню на цілісність, честь і гідність батьківщини. Ліві суспільні верстви протягнули руку уряду. Росія стала перед ворогом однією великою людиною, яка носить одне велике ім'я: росіянин...»

Але чи все так було однозначно? Аналіз документів, спогадів учасників Першої світової війни з боку Російської імперії (як і інших країн-учасниць) дають підстави говорити про істотну еволюцію свідомості мільйонів громадян. Уже перші місяці воєнних дій досить протверезне діяли як на свідомість багатомільйонних мас, учасників війни, так і на різні політичні сили й течії. Про це свідчить уважний аналіз практики проведення мобілізації, настрою в столицях і глибинці Росії, відношення різних політичних сил до війни. Так, про мобілізацію є такі архівні дані, які спростовують багато побутуючих тверджень.

Свій протест і небажання воювати багато ратників і ополченців, що підлягали явці для від'їзду й наступного виконання повинності, виражали тим, що взагалі не з'являлися до огляду на призивні дільниці. Наприклад, за офіційними даними керівництва Казанського військового округу, загалом на збірні пункти на кінець серпня 1914 р. не з'явилося без поважних причин 22 700 людей. Крім того, заявили себе хворими 173 809 людей, або 28,4% усіх, що мали бути призваними на той час по цьому округу. Тобто архівні дані дозволяють стверджувати, що багато робітників і селян або зовсім не з'явилися на збірні пункти, або під приводом хвороби намагалися уникнути виконання військової повинності.

Нерідко прибулі на призивні дільниці призовники виражали свій протест проти війни в більш активних формах: бунтах, погромах і т.п. Найбільший розмах подібні виступи із числа мобілізованих на військову службу мали місце у східній частині Європейської Росії та Поволжя.

Спогади сучасників дають можливість відтворити події, які тоді відбувалися, відчувати спосіб життя та світосприйняття населення. Окрім вказаних проблем сприйняття початку воєнних дій та прагнень уникнути від воєнної повинності слід вказати й на іншу складову тогочасного перебігу подій. Показово, що від самого початку війни офіційна пропаганда формувала і образ ворога-німця.

У східноєвропейській культурі пам'яті Перша світова війна, не зважаючи навіть на великі втрати, є війною забуттю. У Радянському Союзі цю війну затьмарили спочатку революція 1917 р., громадянська війна та велике горе і втрати під час Другої світової війни. Велика війна вважалася війною російських, так званих імперіалістів та старої еліти.

Варто підкреслити, що для багатьох народів Східної Європи пам'ять про жертви Першої світової війни є особливо складною, оскільки вихідці з них представляли різні держави і під час війни повинні були навіть воювати один проти одного. Зважаючи на це в Україні, як і в Росії не згадують про солдат цієї війни, як, наприклад, в Австралії, Новій Зеландії або Канаді, а згадують про героїв більш пізніших війн за незалежність або громадянські війни за створення відповідних державних утворень.

Протягом ХХ століття в багатьох країнах уже під час війни відбувалася перша кодифікація пам'яті про події війни, існувала різна кон'юнктура спогадів про Першу світову війну, які мали національні спільні риси та особливості. Вже під час війни було заплановано спорудження пам'ятників загиблим солдатам, опубліковані солдатські листи, розповіді та романи, присвячені військовим подіям. Література та кінематограф слугували потужною пропагандою. Ще під час війни збиралися листи та фото для того, щоб надати спогадам музейного оформлення. Але у цьому зв'язку варто взяти до уваги наступне – ставлення до війни змінювалося у ході самої ж війни. Спочатку було захоплення, патріотичні настрої, пізніше – обурення та розчарування. Варто підкреслити, що у спогадах, які були опубліковані в Радянському Союзі, події, що відбувалися під час війни, їх зображення мало відповідне радянське забарвлення та тлумачення.

Велика частина населення, зокрема, інтелігенції виявляла відповідну лояльність по відношенню до уряду. Більшість мешканців міст переповнювало відчуття захоплення, самосвідомості, громадянської відповідальності, а також бажання бути єдиним зі своєю країною, урядом та навіть почуття готовності до самопожертви.

Європейський вплив був відчутним і на вулицях Києва, проходив так званий «День білих квітів». Так само, як і в інших великих містах Європи у Києві дами та дівчата у сірих платтях, білих фартухах з червоним хрестом на грудях продавали прапорці та квіти на підтримку родин мобілізованих та поранених

солдат. 16 липня 1914 р. було оголошено спочатку часткову мобілізацію, а 17 липня 1914 р. – загальну мобілізацію. Служити в армії добровольцем вважалося питанням честі. Преса висвітлювала значні успіхи мобілізаційної кампанії. У Києві її було проведено достроково, раніше запланованого терміну. Для молоді та учнів, це була можливість проявити свій характер – здобути справжнє визнання та зазнати пригод. Тому непоодинокими були випадки втечі дітей на фронт, які під впливом призовної кампанії та патріотичних настроїв вирушали на фронт. Про таких втікачів писали газети, їх розшукували батьки та евакуювали з фронту. Дух патріотизму притаманний населенню країн, хоча, звичайно, були й такі, хто ухилявся від воєнної служби. Про такі випадки у Росії на Поволжі, вказувалося вище.

Як відомо, українські землі, які входили у той час до складу Російської та Австро-Угорської імперій, стали полем зіткнення ворогуючих коаліцій. При цьому інтереси українського народу не враховувалися. Підтвердилося сказане І. Франком ще у 1889 р. – «На шахівниці політики Європи українці не є навіть нікчемною пішечкою».

Загарбання українських земель було невід'ємною частиною агресивних планів Росії, Німеччини та Австро-Угорщини. Остання претендувала на розширення своїх володінь за рахунок Волині та Поділля. Німеччина зазіхала на іншу територію України, а також Прибалтику, Білорусію, Кавказ тощо. Росія намагалася просунути кордони імперії до Карпат, здійснюючи свою давню політику збирання «руських земель». Після вступу у війну Туреччини розроблявся план захоплення Північного Причорномор'я і встановлення турецького контролю над Чорним морем.

З початком війни українські землі перетворилися на арену воєнних дій, а самі українці змушені були воювати за чужі інтереси і брати участь у нав'язаному братовбивчому протистоянні. За різними оцінками, на боці Австро-Угорщини воювало від 250 до 300 тис., а в російській армії – від 3,5 до 4,5 млн. етнічних українців. Величезні людські втрати спричинили у повоєнній Україні негативні демографічні зрушення, поглиблені революційними подіями, інтервенцією, отаманщиною, неминучими за таких обставин міграційними процесами [3].

Учені різних наукових інституцій та фаху повинні враховувати те становище, що колективна пам'ять має властивість трансформуватися з плином часу. Більше того, як доведено з висоти часу найліпше згадуються і залишаються в пам'яті найяскравіші та вражаючі події, факти.

Важливим, на нашу думку, є також питання щодо ролі церкви у процесі вибудови політики колективної пам'яті у Східній Європі. Слід зазначити, що в європейських країнах під час богослужіння щонеділі згадували загиблих. У Росії, як і в Україні у радянський період про них було на довгий час забуто.

За оцінкою фахівців, однією з перешкод у формуванні колективної пам'яті східноєвропейських країн було те, що Перша світова війна не залишила

загально визнаних беззаперечних героїв. Так, багато учасників Великої війни України, Росії потім служили у Білій гвардії, через що їх вважали запеклими ворогами радянської влади. Національна історія виявляється, таким чином, одним із стрижнів і основ патріотизму.

Аналіз причин зростаючого інтересу до війни 1914-1918 рр. з боку російських політичних еліт дозволив відмітити низку труднощів, пов'язаних зі спробами її включення до колективної пам'яті. Вітчизняна історія і, зокрема, військова її складова відіграють ключову роль в обґрунтуванні патріотизму.

За винятком Калінінградської області більшість могил воїнів, полеглих у Першій світовій війні, знаходяться поза межами Російської Федерації. Зазвичай вони поблизу полів битв, розташованих на території Східної Європи або, – у разі солдатів експедиційних корпусів і військовополонених – у Південній і Західній Європі.

Перед організаторами комеморацій стоїть наступна проблема: як матеріалізувати і укорінити пам'ять в просторі, де не відбувалося боїв і інших форм насильства, які зазвичай складають фундамент місць пам'яті про війну (досить згадати, наприклад, кладовища і військові меморіали, якими усіяні східні області Франції) [11; 12].

Починаючи з 2013 р. Росія відзначає 1 серпня «День пам'яті російських воїнів, загиблих у Першій світовій війні 1914-1918 рр.»; діє оргкомітет, який опікується проблемами підготовки заходів, пов'язаних з 100-річчям Першої світової війни. Результатом стало спорудження низки пам'ятників на згадку про загиблих воїнів і відкриття в Царському селі першого музею, присвяченого історії цієї війни. Заходи, пов'язані зі століттям Першої світової війни, посідають пріоритетні напрями в діяльності більшості державних установ культури, від Міністерства культури до Російського історичного товариства (РІТ) і Російського воєнно-історичного товариства (РВІТ). Програми загальнонаціонального рівня доповнюються ініціативами регіональної влади, приватних фондів, університетів, громадських і наукових установ.

Звертаючись до досвіду Великобританії у цьому питанні, слід констатувати, що в останні п'ять років значимість і розмах таких церемоній у цій країні зростають. Так, в останні роки щорічно 11 листопада об 11.00 в усіх громадських місцях, у всіх державних установах оголошуються 3 хвилини мовчання в пам'ять про жертви цієї війни.

Більшовицька влада анулювала Брестський мирний договір та проігнорувала міжнародні угоди й домовленості Версальської системи. Саме тому широка кампанія 1920 – 1930-х рр. у країнах Західної Європи з облаштування цвинтарів, спорудження пам'ятників і меморіалів на пам'ять про воєнні події й загиблих, оминула СРСР. І лише наприкінці 1980-х рр. почав відроджуватися інтерес до подій Великої війни. Редакція часопису «Пам'ятки України» започаткувала акцію «Забуті могили», під час якої українськими, німецькими та австрійськими громадськими організаціями були розшукані й упорядковані

сотні поховань наших співвітчизників та іноземних воїнів.

Як слушно зазначає член-кореспондент НАН України, професор О.П. Реєнт, після проголошення незалежності України у Галичині, на Закарпатті, Буковині, Волині силами громадськості та за підтримки органів місцевої влади були відремонтовані та відновлені десятки цвинтарів і поховань незалежно від причетності померлих до будь-якої з ворогуючих сторін, їх віросповідання та політичної прихильності. Серед упорядкованих у той період слід назвати великі інтернаціональні кладовища на Буковині в с. Звеняччя і м. Чернівці, де на кінець Першої світової війни було поховано відповідно 11 830 та 14 950 вояків німецької, австро-угорської й російської армій.

Значну роботу також було проведено у справі збереження та охорони поховань українських січових стрільців, вшанування пам'яті про них. Зокрема, у 1990 р. на місці бойового хрещення легіону на горі Маківці було встановлено пам'ятний знак на честь події 1915 р., а у 1994 р. у Львові відновлено Янівський цвинтар та збудовано меморіал УСС і воїнів УГА [3].

Лише зараз ми вшановуємо ювілейні дати Першої світової війни та згадуємо про цю велику подію. Адже та війна у багатьох вимірах визначила та переформатувала вектори міжнародних відносин ХХ століття.

У російських та українських родинях здебільшого відсутні матеріальні сліди цієї війни. У Росії, як і в Україні бракує музеїв та практично відсутні пам'ятники, які присвячені загиблим у війні 1914-1918 рр. Майже відсутні будинки, музеї, в яких зберігались би документи, та фотодокументи, речі, які нагадували б сучасникам про Першу світову війну. Молода генерація знає лише тихе відлуння тієї Великої війни. Не зважаючи на розбіжності індивідуального та колективного досвіду пам'яті, колективна пам'ять постійно підтримується і знаходить у нових поколіннях своїх adeptів.

Натомість, майже у кожному місті та селищі є місця пам'яті, монументи на честь воїнів-визволителів, які загинули під час Другої світової війни. У кожній міській та сільській школі є великі дошки пошани з фотографіями загиблих з написом «Вони захищали нашу Вітчизну».

Пам'ять про Велику війну була колективно стерта у Східній Європі, не існувало пам'ятних місць: цвинтарів, пам'ятників, музеїв. Такі місця або не було споруджено, або ж вони були занедбані, або зруйновані радянською владою. Лише у 2004 р. у Москві було споруджено пам'ятний монумент, у той час він став головним в Росії місцем пам'яті про Першу світову війну. Підкреслимо, що до 1 серпня 2014 р. на Поклонній горі у Москві, у парку Перемоги було споруджено пам'ятник «Героям Першої світової війни». Виходячи з цього варто констатувати, що спогади про Першу світову війну були введені до наративної конструкції Великої Вітчизняної війни.

Як слушно висловили своє переконання австрійські дослідники Сабіне Харінг та Гельмут Кузьмікс з Університету імені Карла Францеса (м. Грац,) у тому, що Перша світова війна була «доленосною» для тих багатьох подій які

відбулися після її завершення, а також потужно вплинула на сприйняття того, що відбулося до її початку, і ці події постали перед нами в новому світлі [13].

Таким чином, аналіз свідчить, що 100-річний ювілей початку та завершення Першої світової війни значно актуалізував проблематику колективної пам'яті про ту трагічну подію в історії людства. Це вельми помітно у колі держав Європи, Північної Америки та інших континентів. Наведені цифри, факти та низка заходів у країнах Східної Європи, зокрема Росії та України, переконливо унаочнюють повернення цієї проблематики до наукового та суспільно-політичного дискурсу.

Тож колективна пам'ять про Першу світову війну нагадує нам про небезпеку, яку несуть в собі конфлікти та про сили, які мають намір це використати. Справедливим є твердження – чим гостріші та непримиренніші дебати про теперішнє та майбутнє, тим болючіше загоюються «рани» минулих років.

Історики повинні відтворити історичну справедливість, винести певні уроки з минулого, воскресити історичну пам'ять про події тих часів, гідно передавати її наступним поколінням – це наш обов'язок, обов'язок перед загиблим та Батьківщиною.

Список використаних джерел та літератури

1. 100 років закінчення Першої світової війни – підсумки, причини, наслідки. 11.11.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrpress.info/2018/11/11/100-rokiv-zakinchennya-pershoji-svitovoyi-viyny/>
2. Die Büchse der Pandora – Geschichte des Ersten Weltkrieges 2014 Der überforderte Frieden – Versailles und die Welt 1918-1923.
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна / За заг. ред. В.А. Смолія. – К.: ТОВ «Видавництво „КЛІО“», 2013. – 784 с.
4. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. /За заг. ред. В.А. Смолія. У 2-х кн. – Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. С. Великочий, В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій та ін. «Видавництво» „КЛІО“ », 2015. – 800 с.
5. Перша світова війна: історичні долі держав і народів. Збірник наукових праць (до 100-річчя від початку Першої світової війни). / За заг.ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України, 2015. – 352 с.
6. Нотович Ф. И. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. – С. 484.
7. Виноградов В.Н. Румыния в годы Первой мировой войны. – С. 32.
8. Уткин А.И. Забытая трагедия. Россия в Первой мировой войне. – Смоленск: Русич, 2000. – 640 с.
9. Remembering the First World War. /Edited by Bart Ziino – New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2015. – S. 7-10.
10. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни // УІЖ. – 2004. – №4. – С. 67.
11. Кустова Э. В поисках забытой войны: Первая мировая война в российской исторической политике и памяти. Записка Аналитического центра Обсерво, №7, октябрь 2014. – 22 с.
12. Образы России и Франции и память о Первой мировой войне в современном общественном сознании наших стран. Крулый стол в Институте демократии и сотрудничества. Париж, 7 ноября 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/>

history/obrazy_rossii_i_francii_i_pamat_o_pervoj_mirovoj_vojne_v_sovremennom_obshhestvennom_soznanii_nashih_stran_2009-01-30.htm

13. Kuzmics H., Haring S.A. Emotion, Habitus und Erster Weltkrieg Soziologische Studien zum Militärischen Untergang der Habsburger Monarchie V&R unipress. – S. 9,14-15.

Солошенко В.В. Коллективная память о Первой мировой войне – составляющая преобразований в странах Восточной Европы (на примере Украины и России).

В статье проанализирована проблема реконструкции и сохранения коллективной памяти о Первой мировой войне в странах Восточной Европы. Отмечаются различные подходы к этой проблеме раньше и на современном этапе на официальном и общечеловеческом уровнях. Выяснено какой была Первая мировая война в памяти российского и украинского народов, подчеркиваются составляющие и факторы изменений, а также указывается на уроки, какие должны вынести нынешние поколения с тем, чтобы исключить подобные катастрофы в будущем.

Ключевые слова: коллективная память, Первая мировая война, Восточная Европа, Украина, Россия.

Soloshenko V. Collective Memory on the First World War as Component of Transformation in Eastern Europe (on the example of Ukraine and Russia).

The article analyzes the problem of reproduction and preservation of collective memory about the First World War in the countries of Eastern Europe. There has been an emphasis on different approaches, which exist both earlier and at the present stage, at the formal and human levels. It identifies the First World War in the memory of the Russian and Ukrainian peoples, emphasizes the components and factors of change, and outlines the lessons that current generations must take to prevent such disasters in the future.

Keywords: collective memory, First World War, Eastern Europe, Ukraine, Russia.